

vasárnap délután csend van vagyok és te nem
gödör száján száradó földhányás istenem

én itt fönny a földön te alatta lenni
elhanyagolható jelentéktelen

figyelj (nem figyelsz) elmegyek messzire
és megállok arcodtól egy centire

száraz koszorúk fölhalmozott halál-lom
közt vacogó tejfogad meg kell találnom

nincs feltámadás isten napon
szikkad fehér öblítősflakon

LAPOK A „MINDENES KÖNYV”-BŐL. TOLNAY KÁROLY LEVELEZÉSÉBŐL ÉS NAPLÓFELJEGYZÉSEIBŐL (I)

Közreadja Lenkei Júlia

„Még egy könyvet szeretnék írni, amelyben összefoglalom életem leszűrt lényegét [...] amelyben mindenről beszélhetnék, a vágyálmairól és meg nem valósulásukról, szerelmeimről, amelyek félbeszakadtak, életem eredendő vonaláról, amelyből elzökentett a sors [...] »Mindenek könyv«-nek fogom nevezni, ez volt a neve annak a bőrből kötött albumnak (üres lapokkal), amelyet anyámtól kaptam, és amelybe mindent beletettem, ami érdekelt, és mindent beleírtam, amit fontosnak találtam. Sajnos elveszett a mindenek könyvem...”

Tolnay Károly nem írta meg a MINDENES KÖNYV-et. Az élet leszűrt lényege nem fogalmazódott meg, de mégis meg van írva. Életének eredendő vonala – a vágyálmok és meg nem valósulásuk, a tervek, a szerelmek, a hétköznapi apró eseményei – a nagy művészettörténeti monográfiák mellett megtalálható a műveket kísérő írásokban, az a vonal szépen kirajzolódik leveleiben és önéletrajzi feljegyzéseiben. Tolnay személyét a magyar közönség számára 1975-ben megjelent Michelangelo-könyve¹ után nevezetes életrajzi interjúja,² majd a századelő hetvenes évekbeli divatja, a Vasárnapi Kör felfedezése állította reflektorfénybe.³ Leveleiből már kapott itt-ott ízelítőt a magyar kö-

¹ MICHELANGELO. MŰ ÉS VILÁGKÉP. Corvina, 1975.

² Kinyomtatva olvasható: *Kortárs*, 1979/6., valamint in: A SZÁZAD NAGY TANÚI. RTV–Minerva, 1978.

³ Jelen dokumentumgyűjtemény vasárnapi körbeli tagjairól a legalaposabb információk Karádi Éva–Vezér Erzsébet A VASÁRNAPI KÖR című kötetében található (Gondolat, 1980).

zönség,⁴ Tímár Árpád elhelyezte szellemi hagyatékát a magyar kultúra közegében,⁵ szellemi tájékozódásának főbb irányait pedig Lackó Miklós dolgozta fel a hagyaték áttekintése alapján.⁶ Csakhogy Tolnay hagyatékának a története is furcsa. Húsz évvel ez előtt halt meg, hamarosan követte második (német) felesége is, az írásos hagyaték – könyvek, kiállítások, előadásjegyzetek, dolgozatok vázlatai, a nagy művek kézíratai, levelezése, a mindennapi életet kísérő sok ezer feljegyzése és cédulái – egykori (ugyan csak német) házvezetőnőjének gondjaiba került, aki legjobb tudása szerint elkezdte feldolgozni az anyagot. Gondosan kategóriákba szedte a leveleket – hol intézmények, hol kronológia, hol tematikus szempontok, hol a szöveg nyelve szerint –, s mivel az így létrejött bonyolult rendszer egyes csoportosító szempontjai keresztezték egymást, az anyag áttekinthetlenebb lett, mint valaha. „Magán-” és „személyes” levelezés tartalmazhatta gondosan megőrzött szerelmes levelek mellett kortárs művészek és tudósok izgalmas leveleit, a „magyar tudományos levelezés” könyvmegjelenést előkészítő hosszadalmas, néha kekeckedő-vitatkozó iratai mellett, amelyek egyébként sokat elárulnak Tolnay munkamódszeréről, s amelyek megfelelőit más, idegen nyelvű publikációk esetében a kronologikus vagy címzett szerinti anyagban ugyanúgy megtalálhatjuk, ott várakozhatnak szépen csokorba gyűjtött levelek neves magyar barátoktól is, akiknek nem magyarul vagy esetleg épp magyarul írt más levelei más dobozokban találhatóak, vagy a „Képeslapok”, a „vegyes iratok” között, netán a címük szerint „hivatali dokumentumokat” tartalmazó dobozokban. A dobozok egy részének elnevezése mit sem árul el valódi tartalmukról. S mindez csak a hagyaték egy részét érinti, más részre idő híján feldolgozatlan maradt. Aztán az egykori házvezetőnő meghalt, a hatalmas dobozok, a feldolgozottak éppúgy, mint a feldolgozatlanok, melyek további kincseket rejtegetnek, Firenzében a Via Ghibellina 70. második emeletén egy nagy szekrényben szunnyadva várják, hogy egy értő és gondos kéz rendbe tegye őket.

Ha csak a magyar nemzedéktársakat nézzük, Tolnay legnevezetesebb partnereinek levelei többé-kevésbé ki vannak gyűjtve. Az első számú mesterrel, Fülep Lajossal folytatott levelezése a nagyszabású Fülep-levelezésfolyamban előbb-utóbb teljes egészében napvilágot lát. De kigyűjtve, kimásolva várják az utókort Ferenczy Noémi⁷ gyöngybetűs, küllemükre igen nőies, néhol fonalakkal megtűzdelt (persze, hiszen mikor a háborús években meg utána nem jutott anyaghoz, Tolnayék gondoskodtak neki fonalról, ezért küldött mintákat), tartalmilag viszont, szókimondásukat vagy az őket fa-

⁴ Tolnay halálakor az *Ars Hungarica* közölte hét levelét Lukács Györgyhez, négyet Fülep Lajoshoz, három Szabolcsi Miklóshoz, továbbá olaszul fogalmazott önéletrajzának magyar szövegét (10 981/2.). Fülep leveleit közölte Tolnay Károlyhoz Lackó Miklós, in: *Jelenkor*, 1987. november, december. Ezt a levelezést (odavissza) közli teljes terjedelmében, eddig 1950-ig: FÜLEP LAJOS LEVELEZÉSE I–V. Sajtó alá rendezte F. Csanak Dóra. MTA Művészettörténeti Kutatócsoport/Művészettörténeti Kutató Intézet, 1990–2001. Közöl néhány levelet Lackó Miklós összeállítása: SZIGET, KERÉNYI KÁROLY LEVELEZÉSÉBŐL. 2000, 1992/12. 49–61. o., 1993/1. 47–59. o.

⁵ CHARLES DE TOLNAY E LA CULTURA UNGHERESE. GIORNATA COMMEMORATIVA ORGANIZZATA D'INTERA CON L'ACCADEMIA DELLE SCIENZE D'UNGHERIA, ROMA, 26. NOV. 1982. Accademia Nazionale dei Lincei, 1984. Quad. 258.

⁶ TOLNAY KÁROLY ÉS SZELLEMI KAPCSOLATAI. In: A TUDOMÁNYTÓL A TÖMEGKULTÚRÁIG. MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 1890–1945. MTA Történettudományi Intézete, 1994. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 14., 67–96. o., valamint KERÉNYI, FÜLEP ÉS TOLNAY KÁROLY SZELLEMI KAPCSOLATA. In: Lackó Miklós: SZIGET ÉS KÜLVILÁG. VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK. MTA Történettudományi Intézete, 1996. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 18., 335–344. o.

⁷ Tolnay barátsága a Ferenczy családdal még fiatalkorából datálódik, erről részletesen beszámol televíziós interjújában. Ferenczy Bénit a legnagyobb élő magyar szobrásznak tartotta, Noémi munkásságának pedig elsőként szentelt monográfiát: FERENCZY NOÉMI. Bistray Farkas Ferenc, 1934.

kasztó magatartást tekintve helyenként „igen kemény”, férfias levelei. Lehet, hogy már valaki gondjaiba vette őket? Érdeemes volna kigyűjteni a Tolnay életét végigkísérő egykor ugyancsak mester, később barát-konkurenssé vált Wilde János leveleit is (részben magyar, részben német nyelvűek, tehát a közreadónak úgy kell majd összebogarásznia őket), komolyan megrendítőek az agg Pogány Kálmán levelei, igen érdekfeszítők Kollár Kálmán könyvkiadó különböző nyelveken, különböző országokból, különb s különb cégek nevében küldött levelei is, s izgalmas lenne megjelentetni Kerényi Károly⁸ leveleit, különös tekintettel arra, hogy e közlemény közreadója a feldolgozott anyagban kigyűjtötteken túl a feldolgozatlan dobozokban is talált hozzájuk még jó néhányat.

Az alábbi levélcsozor négy feladótól származik, akik Tolnay életében jelentős szerepet játszottak, de leveleik nem töltenének meg önálló kötetet. A levelekben nem mazsoláztunk, valamennyit kronológiában közöljük. Mindemellett a hagyaték számozatlan dobozaiban ráakadtunk Tolnay naplófeljegyzéseire. Nem szabályos napló ez, füzetet egyszer nyitott Tolnay, azt is pár oldal után abbahagyta. Viszont legfontosabb élményeit évtizedeken keresztül megörökítette. Ilyen feljegyzés 1957. január 15-éről a mindenes könyvet illető is, melyet idéztünk, s amelynek témájára többször visszatért. Ennek a több száz oldalnak a kiolvasása és kiadása érdekes feladata lesz egy filológus-művészettörténésznek, Tolnay jövő monográfusa pedig mozdulni sem fog tudni nélkülük. A kortárs levelezőpartnerekre, a levelekben foglalt eseményekre vonatkozó itt található információkról azonban nem szeretnénk lemondani, ezért a T. K.-hoz érkezett leveleket T. K. fogja kommentálni.

A leveleket és a naplófeljegyzésekből vett idézeteket mai helyesírás szerint közöljük, mivel szerzőik megközelítőleg ezt követték, az ettől való eltérések következetlenek, tartalmi dokumentum- vagy stílusértékük nincs, a fordított szövegeket pedig szükségképpen mai helyesírással kell közölni. A különleges stílusértékű archaizmusokat vagy idegenszerűségeket megőriztük. A leveleket hiánytalanul közöljük, a naplórészleteket válogatva. A [] jel szerkesztői beavatkozást, a [...] jel kihagyást jelez, naplórészletben tartalmilag a kiemelt gondolatmenethez nem illő szöveget, levélben – adott esetben naplórészletben is – olyan szót vagy kifejezést, amit nem sikerült kiolvasnunk.

Csodálat és tisztelet

Tolnay Károly mindent elrakott, és mániákusan listákat készített. Elrakta, évtizedeken át gondosan megőrizte és a fél világon át hurcolta magával folyóirat-előfizetésről vagy könyvrendelésről szóló visszaigazolásait. Tömegével raktározott számlákat, megrendeléseket, szerződéseket, névjegykártyákat, bérleteket, igazolványokat, belépőjegyeket. Megőrizte leveleinek ceruzával írt, összevíssza firkált fogalmazványait. Eltette hétköznapi teendőiről szóló emlékeztetőit, megírandó levelei vagy frissen megjelent kötetei címzettjeinek felsorolását. Ilyen természetű listákat mindnyájan gyártunk nap mint nap, s ha a tételeket végre kipipáltuk vagy áthúztuk, boldogan szaba-

⁸ Kerényi Károly gigantikus levelezéséből (részben még saját gondozásában) már jó néhány fejezet napvilágot látott (Thomas Mann, Hermann Hesse, Gulyás Pál, Mario Untersteiner). Tolnayval – lévén mindketten pécsi egyetemi tanárok – Fülep Lajos hozta össze, vele való levélváltása ugyancsak a Fülep-levelezésfolyamban olvasható. Egyéb leveleiből ízelítőt közöl Szilágyi János György és Lackó Miklós, in: MITOLÓGIA ÉS HUMANITÁS. KERÉNYI KÁROLY 100. SZÜLETÉSNAPJÁRA. OSÍRIS, 1999.

dulunk meg tőlük. Nem így Tolnay. Jövendő életrajzírója számára minden apróság rendelkezésre áll.

De másféle listákat is csinált. Van például a hagyatékban egy huszonnyolc pontos felsorolás „*Mit csinálhatok, ha pénz nélkül vagyok*” címmel. Mindenféle cédula a barátairól. Barátok felsorolása a megismerkedés kronológiájában, városok-országok szerint, a barátság foka szerint, megbízhatóság szerint. A lelki önkarbantartás eszközei voltak ezek a listák a válságok idején, a mélységes magány pillanataiban, akkor, amikor sikertelennek és elveszettnek érezte magát. Mert ő is megköltötte az életét, ahogyan nem egy kortársa, s ahogyan egyik kortársának hőse, Kierkegaard.⁹ Nagy visszhangot kiváltott tévéinterjújából harmonikus pálya képe bontakozik ki – egész más kép, mint amit leveleiből vagy naplófeljegyzéseiből látunk. 1933-tól ’39-ig tartó párizsi korszaka, melyet a legkényelmesebb kutatói életmód éveinek mutatott be ebben az interjúban, vagy az előkelő princetoni intézet kutatójának élete 1939 és ’65 között – Vayer Lajos a „princetoni azilum”-ról beszél a nyolcvanéves Tolnayt ünneplő köszöntőjében¹⁰ – benne élve egyetlen hatalmas kudarcnak, kétségbeesett levegő utáni kapkodásnak mutatkozott. Tolnay úgy látta, nem sikerült semmi, nincs jelen a szakmában. A jelenlét bizonyossága nem utolsósorban az volt a számára, hogy „meghívják”. Londonban ez ebédmeghívásokat jelent az illető klubjába, ezek szerinte érezhetően megritkultak – nagyon hálás is a kivételnek: „*Popham barátom*¹¹ (*utolsó és egyetlen angol barátom, aki mindig meghív ebédre az Athenaeum (Pall-Mall) Clubba. [...] Mindig is lassú volt és kissé unalmas. De emberi kvalitásai nagyobbak, mint a többi angoloknál, akiket én ismerek.*” (1960. augusztus 19.) Otthon pedig naponta izgatottan lesi a postát, hova hívják, mennyire számolnak vele: „...*nincs posta megint – az az érzés, hogy kiestem a világból, mindenki megfedkezett rólam, »lekésem a vonatot«, semmi sem halad előre. Olyan az életem, mint egy súlyos teherrel való lassú cammogás – ugyanúgy van a »karrieremmel«: ez sem sikerült, semmit sem értem el abból, amit álmodtam – kivéve a legfontosabbat: még mindig művészettörténész vagyok!!! Minden défайте-ből új erőket kovácsolok azonban, lelkileg megerősödöm. Keresztül kell mennem minden csalódáson, hogy a végén diadalmas legyek. Erre kérek erőt, egészséget. Erre lesz: mert volt erőm... A nagy csalódásokat átveszelem, sőt erényt kovácsolok belőlük*”. (1956. május 2.)

„*Nem megy semmi – nem halad előre életem*” – sommáz 1955. december 28-án. Később így vigasztalja magát: „*Hétfőn N. Y.-ban a Columbián megtudtam, hogy »nincs szükségük rám«, Shapirótól. [...] Passzíván, kívülről kell nézni, hogy mi történik, mi történik az emberrel. Nem kell remélni, és nem kell küzdeni. Most, hogy eljutottam 58-ik évemig, amely elvégre »szép kor«, rezignálhatok! Nem értem el szinte semmit, de ez nem baj, az élet továbbmegy, egy szem kihull. Ha rezignálok, talán jobb lesz. Valamiből meg kell élni majd, de ez is sikerülni fog talán. Ha nem: akkor is kívülről kell nézni. Nem kell erőfeszítés – ügysem használ.*”

Az ötvenes évek végén csak mélyül a válság, amelyből szinte a hajánál fogva kell kirántania magát: „*láthatatlan kezek visszatartanak, testi fáradtság zavar, és pizmogok, ahe lyett, hogy dolgoznék – jegyzi fel 1958. október 29-én. – Grippém következménye ez a letörttség? Vagy a klímaváltozás? Vagy a kor? Vagy a szellemi környezet? Mindenesetre: előre, Carlo, a Kárpátok ormaira! Előre – a Michelangelo V. befejezése felé! Nincs időfecsérlésre idő! Itt Princetonban valahogy nem »jól fekszem az ágyban«: kényelmetlen a létem, konf-*

⁹ S talán maga e kortárs is. Vö. Lukács György: SÖREN KIERKEGAARD ÉS REGINE OLSEN. II: IFJÚKORI MŰVEK. Magvető, 1977. 287–303.

¹⁰ *Ars Hungarica*, 1979/1.

¹¹ Arthur Popham művészettörténész (1889–1970).

liktus van és feszültség közöttem és a környezetem között. Semmi rezonancia! Az emberek idegeknek, a kollégák (Meinwiess, Panofsky)¹² gonoszak és überheblichék vagy neutrálisak. Barát is csak két amerikai: Most Bailey és Edgerton. Azután Oppenheim-Errera. Különben senki sem hívott fel. Ebből a sikerületlenségből és ridegségből kell szellemi produktivitást produkálnom. Ez a feladat. Előre!” Öt kötet Michelangelo¹³ (és sok egyéb nagyszabású könyv, valamint közel száz cikk) után még mindig így értékel: „61 éves korban »lógok« a levegőben, a szelek minden oldalról fújhatnak rám (nincs penzióm, nincs biztosítva a Hotel Service), je suis le cible du premiere venue¹⁴ ... (főleg, mert nincs fix állásom)! Ez a különös helyzet heroizmust követel, és előnye az, hogy fiatal maradok. Az official clique elzárul előlem (Londonban senki sem hív meg!) – az utcára vagyok téve” – írta New York felé hajózáva a Liberté fedélzetén 1960. szeptember 21-én. Aki azt hiszi, hogy az utolsó másfél évtized, a dicsőséges Casa Buonarroti-korszak: kizárólag „pozíció, hatáskör, biztonság” – ahogy Hauser Arnold jellemezte nem titkolt irigységgel gratuláló levelében kinevezésekor –, bizony téved. Bár erről a korszakról nem tanúskodik annyi önmarcangoló feljegyzés, mint korábban, szorongásait azért rögzíti Tolnay az előtte álló feladatokkal kapcsolatban, például: „1967. aug. 17. Reggel, grippe hatása alatt, rendkívül fáradtan érzem magamat.

1. félelem: [...] a Tax dolgok nincsenek rendben, az U.S.A. konzulátuson nem kaptam megbízást az Independence dayhoz, a konzulátusi tisztviselő (Mauliani) kedves volt ugyan, de mint-ha valami belső ellenkezés lett volna benne, amikor megújította a Passeportot.

2. félelem: A Corpus¹⁵ nem halad előre, dr. Meller nem jelentkezett¹⁶ [...]

3. félelem: A C. B. restaurálása és a gyűjtemények újra felállítása

4. félelem: Vol. VI.¹⁷ és egykötetes MA¹⁸ nem megy előre”

Pedig hatalmas dolgot hajtott végre: kidolgozott egy koncepciót a C. B., az 1858-ban a Buonarroti család kihalásával a város tulajdonába került Casa Buonarroti számára, hogy az immár Michelangelo-múzeum és tudományos kutatóintézet legyen, fenntartotta és működtette folyamatosan gazdagodó gyűjteménnyel és új meg új időszak kiállításokkal – önmagában is egész embert igénylő feladat –, de emellett négy hatalmas kötetben kiadta Michelangelo minden rajzát. Mindez azonban korántsem volt a dicsőséges „pénz, paripa, fegyver” időszaka. Tolnayt folyamatosan támadták: ezekből az évekből mindennapos harcok, komolyan fenyegető szakmai és adminisztratív viták tárulnak elének a „T. K. hivatali állása” című, valamint a számozatlan dobozok anyagaiból kibontakozó lidérces levelezésben. E támadások egy része tartalmi kérdésekről szólt, tehát akár érdemi vita tárgyát képezhette (kiállítás-koncepciók stb.) – saját intézményének kuratóriumával is vitatkoznia kellett –, más része azonban kifeje-

¹² Erwin Panofskynak (1892–1968) sokat köszönhetett Tolnay. Hamburgban a professzora volt, s Amerikában is ő segítette neki elhelyezkedni. Viszonyuk azonban a későbbiek folyamán megromlott, egyszer talán majd kiderül, miért.

¹³ I. THE YOUTH OF MICHELANGELO. Princeton University Press, 1943. II. THE SISTINE CEILING. PUP, 1945. III. THE MEDICI CHAPEL. PUP, 1948. IV. THE TOMB OF JULIUS II. PUP, 1954. V. THE FINAL PERIOD. PUP, 1960.

¹⁴ Helyesen: cible du premier venu, azaz: bárki jöttmentnek céltáblája vagyok.

¹⁵ Michelangelo grafikai életművének négy kötetben végül is elkészült kiadásáról, a CORPUS DEI DISEGNI DI MICHELANGELO-ról van szó.

¹⁶ Meller Péter művészettörténésznek (1923–) nem tudjuk, milyen ügyben kellett volna jelentkeznie.

¹⁷ Ezt már tényleg nem írta meg: a Michelangelo-monográfiasorozat tervezett hatodik kötete Michelangelo építészeti munkásságáról szólt volna.

¹⁸ Ez viszont elkészült: a húsz évvel korábbi (Párizs, Flammarion, 1951, Firenze, Del Turco, 1951) egykötetes Michelangelo-tanulmány megújított változata: Flammarion, 1970. Ez jelent meg magyarul is a MŰ ÉS VILÁGKÉP című kötet egyik darabjaként.

zetten személyes támadás volt – az utolsó években például hivatalosan is megkérdőjelezték, hogy külföldi állampolgárként vállalhat-e olaszországi köztisztviselői szerepet. Ezekben a magányos, illetve harcoss korszakokban a lelkierő fenntartásában két dolog segített (a szakma mániákus szeretetén, a pillanatra meg nem rendülő hivatástudaton túl): a naplóírás és a barátok listáinak új- meg újbóli csoportosítása. A naplóírás az események pusztá rögzítésén túl láthatólag a szép pillanatok megörökítését, az időből való kiemelését szolgálta. Nem szisztematikus napló ez, cédulákra, kétrét hajtott megfeleltetett A4-es lapokra írt feljegyzések, az önpszichoterápia eszközei. Majdnem minden ilyen történetben szerepel: szép volt az idő, sütött a nap. Ez nem valami iskolás kényszerkelléke a beszámolóknak, hanem a hangulat egyik alapösszetevőjének megragadása. Utazáskor (gyakrabban) vagy otthoni hétköznapiakon (ritkábban) egyaránt akadtak szép pillanatok, ezekből merített erőt a sötétebb órákban, melyek már a középiskolában elkezdődtek (váratlanul), folytatódtak a bécsi és a németországi években, és csöstül jöttek Párizsban, majd Princetonban. Az első számú élmény, melyet ilyenkor igyekezett felidézni, a barátság volt. Hogy mit jelent számára a barátság, azt példázza az alábbi epizód: „1955. jan. 29. Vasárnap. Princeton, N. J. Tegnap délben Washingtonból felhívott Kármán Tódor (a bostoni pozíció ügyében): a távolból jövő jóságos idegen hang, az emberi érdeklődés sorsom iránt ebben a sivatagos magányban – olyan volt, mint a Márai A nővérjében, amikor a szerető nő telefonál a távolból. Egy emberi hang a sivatagban. És ez a hang magyar volt, az idegennyelű-tengerben, egy fáradt, viharvert magyar beszéd, amely szinte atyailag biztató volt. Meg voltam hatva, és egyben erőt öntött belém.”

Az ilyen élmények azonban ritkák. Öt év múlva jön a következő: „Princeton, vasárnap, 1960. jan. 10. André Weil, a matematikus, a párizsi születésű strasbourggi, ma, 1960. jan. 10-én, vasárnap váratlanul betoppant hozzám du. 1/2 1-kor: teketória nélkül, egyszerűen, visszahozta a Cézanne-cikkemet,¹⁹ és megnézte Manet, Déjeuner sur l’herbe – Raffael, Paris Urteil összefüggését (amiről a múltkor beszéltem neki), Velasquez és Ma., Bruegel és Laokoon. Mindez érdekelte őt; és volt ebben a váratlan vizitben valami jó, mint amikor egy École Normale camarade meglátogatja barátját. Nem volt póz, nem volt kedvesség vagy udvariasság – de az őszinte emberi és művészi érdeklődés hozta ide. Mintha hozzám vonzaná valami affinitás. [...] Kb. 20 esztendeje, amikor A. Weil bojkottálták, akkor én – Claude Chervalleyvel (a matematikussal) együtt – felkerestem a vidéki kis házukban. Ezt a látogatást adja most vissza A. W. nekem, aki ma vagyok az ő akkori helyzetében. Ez az emberi összefüggés megható. Kontraszt: a magyar emigráns író (Márai S.), akit szintén meglátogattam, amikor panne-ban volt 1947-ben lent Nápolyban, a Posilippón; akinek a Nobel-díja miatt egykor levelet írtam A. Gide-nek²⁰ – az bizony elfelejtette ezt itt N. Y.-ban, az nem keresne fel így, mint ez a francia. A minap a Buson, N. Y.-ban véletlenül látom, üdvözlöm, zavarban van, le akar szállani, végre – mintha két krajcár alamizsnát adna – nagy kegyesen – azt mondja (felülről lefelé): »Boldog új évet... C’est tout. Elfordul. Kocsonyás, otromba nagy alakja, választékos (de vidéki) eleganciája, konfilóvas [sic], szomorú arca nem hív barátságra. Ez tovább folytatja a hazai »felsőbb keresztényi« réteghöz tartozását – fölnyeneskedő nagyképűséggel visszavonul attól, aki érdek nélkül kedves volt hozzá, amikor bajban volt.»

¹⁹ Ennek eredetije volt Tolnay első publikációja: CÉZANNE TÖRTÉNETI HELYE. *Ats Una*, 1924/6. Nyilván ennek német (ZU CEZANNES GESCHICHTLICHEN STELLUNG. *Deutsche Vierteljahrschrift für Literatur-Wissenschaft und Geistesgeschichte*, 1933), esetleg francia változatáról (CÉZANNE ET LA PEINTURE EN EUROPE. *La Renaissance*, Mai-Juin 1936) volt szó.

²⁰ Gide egyetértő válaszelevele egyik lapjának fotokópiáját közli is Lackó Miklós említett, TOLNAY KÁROLY ÉS SZELLEMI KAPCSOLATAI című tanulmánya mellékleteként, i. m. 75. o.

Tolnaynak, a szépség történézésének-teoretikusának emberi kapcsolataiban is nagy szerepet játszott a (külső és belső) szépség. Sokat számított neki a primeren megragadható emberi esztétikum, amely – ha jól működik – belső szépséget közvetít. „Csodálom, hogy a 71 éves Popham milyen szép még, milyen jó a tartása, mint egy patinás, szép rajzú szikla” – jegyezte le 1960. augusztus 19-én. A fizikai szépség azonban nem egyszerűen érzékileg ragadta meg: a dolognak társadalmi, erkölcsi jelentőséget tulajdonított. „Nálunk ott-hon az osztályrétegződés olyannyira ment – írta 1959. szeptember 2-án –, hogy minden választékos életelem, edzetten szép, sportif test, jó megjelenés és modor, szóval reprezentáció, az uralkodó osztályban koncentrálódott, viszont a zsidóban a műveltség, okosság, szellemesség dominált, a szépség, az elegancia, a jó modor hiányával párosulva. A nyugati görög ideál, a kalokagathia, a harmónia a szép test, jó megjelenés és kiművelt, dolgozó agy között nem volt még nálunk. Ez volt a baj. Eddig nem jutottunk el soha.” Ezt a mércét csak nagyon kevesen teljesítették a szemében.

„1956. február, Princeton, N. J. »Admiration et respect«: ezt csak kevés emberrel szemben éreztem, íme a jegyzékük:

Magyarországon: Fülep Lajos, Lukács György, (Pogány Kálmán), (Ferenczy Noémi)

Ausztriában: Dvořák

Németországban: Gundolf

Franciaországban: Du Bos, Charles; Maritain, Jacques; Massignon (Coll. de France, Islam); (Battaillon)

Angliában: –

Amerikában: (Flexner), (Máli)

Olaszországban: –

Spanyolországban: –

Tehát mindössze 6 vagy 7 olyan emberrel találkoztam, akiben az erkölcsi bátorság és szellemi erények és néha a testi szépség együtt jelentkeztek. Ezek egy ideál megtestesítői, amelyért a tűzbe mennék. A többiek – sokan kiválóak tudományukban, de »kis emberek csak«. E nagy embereknek valami szívkvalitásuk is volt, hogy közel jutottam hozzájuk. Leírni nem lehet, hogy mivel ragadtak meg – de belső evidenciám van róla. Rangjukat egy belső élmény határozza meg.”

A spiritualizmussal és metafizikai idealizmussal kapcsolatban, amelyben szerinte a szellemi és a fizikai-lelki jellemzők egységet alkotnak, mindezt részletesen is kifejti. Innen tudjuk, hogy ennek az ideálnak Magyarországon szerinte csak Fülep felelt meg, ő sem maradéktalanul, többen pedig részben, különböző kritériumok alapján teljesítették. Így merül fel különböző szempontokból a fiatalkori társaságból Kodály, Bartók, Lukács vagy Balázs Béla neve. Utóbbival nem levelezett, legalábbis ennek nem találtuk nyomát, de emberi lényére nagyon sokszor jólesően emlékezett, művei pedig oly mértékig evidenciaszinten épültek a tudatába-idegeibe, hogy az élet legnagyobb élményeit illetően a belőlük vett idézetek tolnak tollára a naplóban: ez is a barátság megnyilvánulásának egy formája.²¹

Mannheim

Fiatal korában kevés híján ezt az eszményt valósította meg Tolnay számára Mannheim Károly is. Mannheim a kronologikus barátlisták állandó szereplője. Kapcsolatuk a Vásárnapi Körből származik, mint egyébként csaknem valamennyi generációjabeli ma-

²¹ Például 1957. jan. 14-én „du, siesta alkalmából, egy elsötétített szobában fekvé [...] egyszer csak meglepő intenziással” átélt boldogságot megidézve: „»Karjaid fénylő kapuja kitérült...«” Vagy egy ellenkező élmény hatása alatt 1965. nov. 10-én: „Rina utolsó tíz napja [...] Tíz napig hősiiesen küzdött az életért (agyvérzés, bénulás), de szépség nem volt. Mind fáradtabb lett. De szépségét megőrizte. Ha a Halál »forma és keret«: az övé a palma.”

gyar szellemtudóssal. Mannheim tanulmányaiban pártfogolta, Németországban többször vendégül látta a rendkívül tehetségesnek tartott Tolnayt. Azután pedig, amikor '33-ban mindkettejüknek szinte a nulláról kellett újrakezdeniük az életet, tanácsaival, kapcsolataival és személyes fellépéssel is segítette fiatal barátját, s emellett látóköreit is igyekezett tágítani.

A barátságok egyik fő tényezője Tolnaynál a jó hangulatú, közös hullámhosszon folytatott beszélgetés volt. Mannheimel éveken át folytatott tartalmas, előbb tanár-tanítványi (Fülephez írt 1926. december 30-i levelében még tanár urazta Mannheimet), később kollegiális beszélgetéseket. Az idősebb barát-kolléga a társadalmi szempont hozzájárulását proponálta T. műelemzéseikhez, nem az inherens művészeti szempont ellenében, inkább annak kiegészítése-, gazdagításaképpen. Tolnay ettől nem volt nagyon lelkes, ő a műre igyekezett koncentrálni, nagyon dühös volt például Hauserra, aki kizárólagosan a szociológiai nézőpontot érvényesítette könyveiben, igaz, hogy itt inkább emberi-tehetségbeli problémái voltak. Mannheimre igazán felnézett, a tőle tanultak finoman, de szervesen épültek bele munkásságába. Tolnayt közeli fiatalkori barátai a Károly–Carlo–Carlino becézés nyomán Inónak hívták, ezzel a megszólítással kezdődnek egyebek közt Wilde János vagy a Ferenczy testvérek levelei is.

1.²²

Fejléc: Prof. Dr. Karl Mannheim
Westendstrasse 103.
Frankfurt A. M.

Herrn Privatdozenten
Dr. K. v. Tolnay
Hamburg
Heimhuderstr. 30.

Ffm, 33. I. 2.

Kedves Barátaink,
nagyon örülünk a hírnek, hogy 25-én Frankfurtba jöttök, és lesz alkalmunk találkozni. Talán érdekel Benneteket, hogy Lukács valószínűleg 26-án a frankfurti Kant Társaságban előadást fog tartani Hegelről. Nekem is kellemesebb lenne egy nappal később, mert csütörtök délutántól szabad vagyok, előtte nagyon igénybe vagyok véve. Jó lenne, ha megírnátok érkezésetek pontos dátumát. Nagyon örülünk, hogy végre megismerhetjük Rinát, és láthatjuk, mit művelt veled a házasság.

Kívánunk mindkettőtöknek boldog új évet, szívből köszönjük a szép ajándékot, cikked különlenyomatát.²³

Szívélyes üdvözzel mindkettőnktől mindkettőtöknek:

Károlyotok

²² Gépelt német szöveg, eredetijét közölte Gábor Éva: MANNHEIM KÁROLY LEVELEZÉSE 1911–1946. Argumentum Kiadó–Lukács Archívum, 1966. 53. o. E kötet jegyzetanyaga alapos tájékoztatást ad a levelezésben szereplő személyekről is.

²³ Talán a ZUR HERRKUNFT DES STILS DER VAN EYCK (*Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst*, IX, 1932. 320–338. o.) című cikkről van szó.

2.

Boríték: Monsieur le docteur Ch. de Tolnay
Paris XIVe
59, rue Froidevaux
Pension

Fejléc: The Red Court Hotel
17, 18, 19 & 20 Bedford Place
Russell Square W. C. 1.

Oxshott [1933.] június 13.

Kedves Inó,

tegnap írtam neked, s ma megkaptam leveledet. Ma csak azt akarom neked megírni, hogy amíg Lederer nem jön vissza Amerikából (e hónap vége előtt),²⁴ nem lesz képiünk a dolgról, s addig neked is várnod kell a döntéssel. Én a magam részéről valószínűleg választhatok a két lehetőség között (London és New York), s valószínűleg attól teszem függővé, milyen munkatér és garancia nyílik Amerikában. Ha a Lederer-csoport létrejön, biztos keresztül tudom vinni, hogy te átkerülj (velem vagy akár nélkülem). Ez elég ok, hogy mindenesetre angolul tanulj addig is, mert fontos lesz a minimum tudása, és manapság sohasem árt tudni angolul. Számítani kell természetesen a tervek összedülésével is. Ez esetre igyekszem Párizsban számodra is érdeklődni, ha valószínűleg e hó végén odakerülök pár napra. Amerika összedülte esetén tán Hollandia is tekintetbe jöhetne? Vagy Belgium?

Kérlek, állítsd össze német nyelven gépelt példányban (kb. 5 kópiával) rövid curriculum vitaedet főleg szellemi fejlődés szempontjából és a publikációid és a nem publikált művek jegyzékét, és küldd be nekem.

Itteni és más sanszaimat, az amerikai tervet értsd, kezeld diszkrécióval: több okból nem jó beszélni rólok.

Természetes, hogy minden körülmény között gondolok rád, s mindenféle kérdéssel akármikor fordulj gátlások nélkül hozzám. Címem: K. Mannheim c/o Prof. Ginsberg

Three Oaks
Birdshill Road
Oxshott Surrey Angletterre
Tel. Oxshott 231

Rinát és Téged régi szeretettel üdvözöllek: Károly

P. S. Írtam Cassirernek, s megkérdeztem, akar-e részt venni az amerikai vállalkozásban. Azt hiszem azonban, nemigen lehet rá számítani.

²⁴ Emil Lederer (1882–1970) német tudós, Tolnay heidelbergi habilitációjának egyik bírálója azon dolgozott, hogy helyet biztosítson a németországi emigránsoknak. Gábor Éva jegyzete szerint éveken keresztül ő szervezte és vezette a New Schoolon a menekült német tudósok fakultását. (Vö. MANNHEIM KÁROLY LEVELEZÉSE 1911–1946. I. m. 273.)

3.

Boríték: M. le docteur
Charles de Tolnay
chez M. Leyris
13 rue de Savoie
Paris VI.

Állandó cím:
c/o Ginsberg Esqu.
Three Oaks
Birdshill Road
Oxshott Surrey

Cím kb. 15-ig:
c/o Lowenstein Esqu.
17 Meadway
London N. W. 11

[1933. jún./júl.]

Kedves Inó,

e sorok átadója Vera Giovanozzi, az olasz művészettörténész-nő, akivel itt e házban ismerkedtem meg, ahol vendég vagyok. Igen kedves és szimpatikus lánynak látszik, úgy látszik, egész okos lány is, és egyszersmind Mary Pittaluga barátnője is. Azt hiszem, Neked és Rinának egész jól fog tenni az együttlét vele. Lederer 30-án jön – akkor újra hallasz rólam. Félek, hogy nem fogadja el a meghívást, és akkor talán semmi sem lesz a dologból. Én nehezen utasíthatom majd vissza Londont. De reméljük mégis a legjobbat. Ne írjak érdekedben Cassirernek is? Milyen lépéseket tettél a magad ügyében? Nem tudod, kinek írhatok még az érdekedben?

Írj hamarosan. Nem biztos, de lehetséges, hogy Párizsba jövök.

Rinának sok üdv, neked is és régi szeretetek

Károly

4.²⁵

Boríték: M. le docteur Charles Tolnai
Paris VI
13 rue de Savoie

London, 1933. júl. 12.

17 Meadway
London N. W. 11
c/o E. Lowenstein Esqu.
Tel. Speedwell 5023

Kedves Ino,

én itt 10 lóerővel küzdök, hogy neked az amerikai intézményben helyet teremtsék, s ezért tudnom kell, hogy adott körülmények között át akarsz-e menni vagy sem. Azt is tudom, egy művészettörténésznek, már az anyag miatt is, jobb itt maradni. A kérdés kizárólag az, micsoda támaszod és lehetőségeid vannak itt. Ha tényleg nincs apádnak

²⁵ Megjelent in: MANNHEIM KÁROLY LEVELEZÉSE 1911–1946. I. m. 63–64. o.

pénze, hogy támogasson, ha később sincs kilátásod, hogy itt elhelyezkedj, akkor nem az a kérdés, hogy hol érzed magad jobban lelkileg és szellemileg, hanem hogy hol tudsz tanítani, megélni és a pályádon maradni.

Időközben volt alkalmam Saxllal beszélni s felhívni rád a figyelmét. Ők nem gondoltak eddig elsősorban rád, mert azt hitték, hogy van pénzed. Azt mondták, a kilátások egyelőre nagyon rosszak, Panofskynak máig sem sikerült egy „term”-re szerződést szerezni, Cassirer jövője egész bizonytalan, meg a Warburg Könyvtár elhelyezhetése is problematikus (mindezt diszkrécióban), lehet, hogy később jobb lesz minden. Egyelőre azonban ez a helyzet.

Neked kell most tudnod, mit akarsz. Teljes ímmel-ámmal való átmenésnek nincsen értelme, csak ha kedved van szociológusokkal egyáltalán jóindulatú alapon kooperálni: tudnák ajánlani jó lelkiismerettel. A szociológus helyettem valószínűleg A. v. Martin lesz, írd meg nekem állásfoglalásodat annak Soziologie der Renaissance-jával szemben.

Lehet, hogy a napokban sürgönyt kapsz, s akkor rögtön kell döntened. Én természetesen a Louvre igazgatóját nem ismerem, de Saxlék azt mondták, hogy *most bekerültél* Párizsban egy bizonyos körbe. Annak a fejével beszélhetnél. Direkt magadat sohasem ajánlhatod, de ajánltathatod magad. Párizsba sajnos nem tudok átjönni, mert itt Londonban kötve vagyok. Ha van pénzed, egyet tehetsz: a sürgöny vétele esetén kibeszélésre idejössz, de mondom, még a kandidatúrád sincs teljesen garantálva, s nem volna értelme érte küzdeni, ha csak negatív érzelmeid vannak vele szemben. Sajnos nem én vagyok kegyetlen, hanem a szituáció az.

Sok szeretettel

Károly

5.

Levelezőlap [Mannheimné Láng Juliska írásával]

Monsieur le docteur Charles de Tolnai

Paris 6e

3 rue des Saints Pères

Pecsét: 1934. jan. 24.

3 Stanhope street

Sussex square

London W. 2.

Tel. Paddington 0707

Kedves Tolnai,

végre tudjuk a címét. Karácsony-újkör Parisban voltunk, és nem tudtunk találkozni. Jó, hogy idejön, nagyon örülünk, és várjuk. Saxl címe: London N. W. 11. Gredeks Green. 52 Erskine Hill.

Minden jót és hamaros viszontlátásra.

Mindkettejüknek sok szerető üdvözlettel

Juliska–Károlytól

6.

Fejléc: The London School of Economics and Political Science (University of London).
Houghton Street, Aldwych, London W. C. 2.

1934. nov. 29.

Kedves Inó, Belgiumban csak egy napig tartózkodtam, és De Man akkor épp el volt foglalva, ezért nem beszélhettem vele. Visszajövet annyi dolgom volt, hogy még a legfontosabb postát sem tudtam elintézni – ezért a könyvedet sem köszönhettem meg.²⁶

Közben azonban nem felejtkeztem meg rólad. A londoni Academic Assistance Councilal a napokban tárgyaltam, és teljes nyomatékkal ajánlottalak egy *Carnegie Stipendiumra*. Ha megkapnád, 2 évre évente 400 £-ot kapnál. A nehézség itt kettős. Először is az, hogy a stipendium lejárta után el kellene készülnie lenned arra, hogy Amerikában tanítsál (ami annyiban előny, hogy állást jelentene), a másik az, hogy ezek a stipendiumok egész fiataloknak vannak szánva (akik még nem írtak könyvet); remélem azonban, hogy túteszik magukat ezen a nehézségen. Szakreferensnek Panofskyt ajánlottam, s mert bizalmas lábon állok velük, figyelmeztettem őket, hogy a Warburg Kör annyiban elfogult, s elsősorban a Selbstversorgung alapján állnak [sic]. Írd meg, hogy kaptál-e felszólítást kérvény benyújtására. Továbbá add meg elutazásodkor mindenkori címedet Párizsban, hogy idején továbbítsák az Academic Assistance Council levelét, ha később jönne – s ott Belgiumban írd meg rögtön a kérvényt. Noha semmiképpen sem biztos, hogy megkapod a stipendiumot, nem vagyok pesszimista. S mindenekelőtt szeretném tudni, mi az állásfoglalásod vele szemben. Mellékelek egy levelet De Manhoz. Elolvasása után ragaszd le, s egypár kísérő sorral küldd el saját bruxelles-i címed megadásával hozzá. Ha van időd, nézd meg Hendrik de Man utolsó könyvét, abban van egy fejezet a flamand városok kultúrájáról, ha tudsz pozitív értelemben vitatkozni vele róla, jó beszélgetés, kiindulópont. De Man, remélem, tud informálni az akadémiai össz-szituációról.

Szeretettel

Károly

7.

Fejléc: The London School of Economics and Political Science (University of London).
Houghton Street, Aldwych, London W. C. 2.

1934. dec. 6.

Kedves Ino,

sietek leveledre válaszolni. Elég, ha könyveid és cikkeid bibliográfiai adatait közlöd. A kedvező kritikák megjelenési helyét-idejét hozzáfűzvé. Megjegyezheted, hogy azért nem küldöd az eredetieket, mert Németországban maradtak.

A kb. 2 oldalas „Plan of Research”-ben mondd el röviden az alapgondolatát most írandó munkádnak (Michelangelo?), utalj az újonnan talált forrásokra. De tégy úgy, mintha még sok kutatási munkára is volna szükséged.

²⁶ Tolnaynak 1934-es dátummal a Ferenczy Noémi-monográfiája jelent meg, de egészen az év elején, január első napjaiban. Következő kötete az 1935-ös dátumú, brüsszeli kiadású (Nouvelle Société d'Édition) PIERRE BRUEGEL L'ANCIEN volt.

Egyetlen aggodalmam, hogy azért nem kapod meg a fellowshipet, mert olyanoknak van szánva, akiknek még nem volt alkalmuk megmutatni, mit tudnak. Próbáld tehát ügyesen úgy formulázni a dolgot, hogy az angolszász világra akarod orientálni irodalmi munkásságodat, s örülnél, ha a Carnegie Stiftung lehetővé tenné később az angol nyelven való megjelenést. Referenciaként add meg Panofskyt és még 2-3 híres művészettörténészt, akik biztos jót mondanak. Ha a National Gal. igazgatója vagy a Courtauld Intézet igazgatója vagy más neves angol ismer, és biztos jót mond, akkor őket is megnevezheted. A kérvényt rögtön *lehetőleg* és angolban küldd el. Örülnék, ha sikerülne a dolog. Üdvözlünk szeretettel mindkettőtöket:

Károly

8.

Fejléc: The Red Court Hotel
17, 18, 19 & 20 Bedford Place
Russell Square W. C. 1.
Telegrams: „Finlayan, London”
Telephones:
Visitors: Museum 6360
Manager's Office: Museum 2398

14. II. 35.

Kedves Inó,

idáig nem jelentkeztem, mert reméltem, hogy felőled hallok valamit a belgiumi út eredményéről – beszéltél-e De Mannal? stb.

Itt közben az történt, hogy elutazásod idején az Academic Assistance Counciltől egy levelet kaptam, melyben azt írták, hogy nem tudnak felvenni a Carnegie kandidátusok közé. Erre a mellékelt nagyon nyomatékos levelet írtam annak idején (a levélben megtalálod a másolatát). Azt hiszem, nem volt hatás nélkül, mert pár nap előtt azt mondta az Ac. Ass. Council vezetője nekem, hogy az indítványlistájukra mégis felvettek. Ez sajnos még nem teljes garancia, hogy a dolog sikerül, mert 15 jelöltet küldtek 10 helyre: de nagy sansz. A dolog áprilisban dől el.

Szeretném tudni, hogy vagytok. Írj egypár sort. Én márc. vége felé utazom Hollandiába előadni, utána Spanyolországba utazom valószínűleg. Eljöhetsz?

Sok szeretet mindkettőnktől mindkettőtöknek

Károly

9.

Boríték: Monsieur le docteur
Ch. Tolnay
Paris 6
3 rue des Sts Pères

Pecsét: 1935. márc. 20.

Fejléc: The London School of Economics and Political Science (University of London).
Houghton Street, Aldwych, London W. C. 2.

Márc. 19.

Kedves Inó,

e percben beszéltem az „Academic Assistance Council” exponensével ügyedben, s ő azt mondotta, hogy ők csak azért nem említettek a listán, mert később lettek figyelmesek rád. De holnap ezt pótolni fogják. (?)

Ettől függetlenül ajánlom, hogy a Panofsky által ajánlott kérvényt küldd te is Amerikába a megadott címre. Nem szabad mindent erre az ügyre és megoldásra építened, mert amint látod, kiszámíthatatlan dolgok történnek. Írd meg Panofskynak, hogy ha a dolog nem funkcionált egy héten vagy kettőn belül, írjon, és én is megteszek minden tőlem telhetőt. Referenciák megnevezésénél csak oly neveket említs, akiknél egész biztos vagy, hogy a legjobbat mondják. Én 27-étől kezdve vagyok Hollandiában kb. 1 hétig vagy 10 napig. Úgy látom, nem valószínű, hogy te is ott leszel.

Még egyet: az „Acad. Assist. Council” nem ejtett legkevésbé sem el – elfogadták az értékelésemet, mely nyilvánvalóan más Gutachterek részéről is hasonlóan kedvező volt. Sajnos igen sok a dolgom. Vigyázz az egészségedre. Üdvözlünk téged és Rinát, régi szeretettel

Károly

10.

Fejléc: The Red Court Hotel

17, 18, 19 & 20 Bedford Place

Russell Square W. C. 1.

Telegrams: „Finlayan, London”

Telephones: Visitors: Museum 6360. Manager’s Office: Museum 2398

1935. jún. 26.

Kedves Inó,

tegnap együtt ebédeltem Adamsszal, az „Academic Assistance Council” vezetőjével, és abban állapodtunk meg, hogy ő hivatalosan ír Kittredge-nek, és elküldi hozzá a rólad való Gutachtenok²⁷ másolatát. *Ettől függetlenül neked mindent meg kell tenned, hogy kérvényed idején a Rockefellerhez kerüljön*, és hogy mennél több Gutachtent mellékelj francia, belga, német műtörténészektől, akik téged ismernek, és feltétlenül jót mondanak. Én ismerem Kittredge-et jól, de mert nem vagyok művészettörténész, nem tartom helyesnek, hogy felszólítás nélkül adjak Gutachtent. Ezért ajánlom, hogy kérvényedben, ahol referenciákat adsz meg, említsd Alfred Webert és engem. A Carnegie csak az Empire-ben (az angol kolóniákban) való helyekre ad most pénzt, s ezt a te fejlődésed szempontjából nem tartanám szerencsésnek.

Panofsky, úgy hallom, látogatóba Európába jön, ő most elhelyezkedett Princetonban Flexnernél – azt hiszem, most itt az ideje, hogy aktívan tehet valamit érted – nem kell vén félnie konkurenciától. Próbáld vele érintkezésbe lépni ez ügyben is.

Remélem, most sikerülni fog ügyedet elintézni, de ne mulassz el semmit sem. Ha én tehetek valamit, írd rögtön.

²⁷ Szakvélemény, ajánlás.

Hogy vagytok? Kár, hogy könyved kiadásából nem lett semmi. Nem tudnál szubvenciót (kiadási támogatást) kapni? Rinát s Téged sok szeretettel üdvözlünk

Károly

11.

Bruxelles, 1935. szept. 3.

Kedves Inó, sajnos nem tudok valami jó hírt közölni ügyedben. A napokban jutott el hozzám a mellékelt értesítése Adamsnak. Úgy látom, most mindent arra kell fordítanod, hogy a levélben említett Mr. Murron és Keppelhez összeköttetést találj. Panofsky tudtommal Európában járt. Összeköttetésbe léptél vele? Ha nem, tégy most még meg mindent rajta keresztül, ha nem késő.

Remélem, hogy mégis tudsz valami jó hírt közölni. Itt 10-ig maradok, ha mindjárt írsz, még elér a leveled. Írd meg, hogy vagy, hogy alakulnak kilátásaid. Nem hiszem, hogy Párizson át jöhetek.

Sok szeretettel üdvözlöt mindkettőnkől mindkettőtöknek

Károly

Cím: 10-ig pr. Adr. Dr. Halasi
18 Square Prince Leopold
Bruxelles 2
Azután The London School of Economics
Houghton Street
London W. C. 2.

12.

Fejléc: The Red Court Hotel
17, 18, 19 & 20 Bedford Place
Russell Square W. C. 1.
Telegrams: „Finlayan, London”
Telephones: Visitors: Museum 6360. Manager’s Office: Museum 2398

1935. nov. 26.

Kedves Inó,
igen örülünk, hogy itt vagy, és hogy látni fogunk. Jöjj el, kérlek, péntek este 1/2 9 óra-kor a fenti címre hozzánk, egész közel van szállodádhoz, s akkor nyugodtan kibeszélhetjük magunkat.

Szeretettel üdvözlünk

Károly és Julis

13.²⁸

London, 1936. jan. 10.

Kedves Inó,

pár napig beteg voltam, s ezért csak ma jutok hozzá, hogy szép ajándékokat, könyvedet²⁹ megköszönjem. Nem jutottam hozzá, hogy egészen olvassam, de ami próbát belőle láttam, igen nagy benyomást tett. Tudod, hogy nem vagyok dogmatikus, s minden egész dolgot a maga nemében ítélek meg, s ez egész és töretlen. Ezért szeretném, ha azt, amit a szociológiáról beszélünk, nem úgy vennéd, mintha ellenmintakép volna ahhoz, amit te csinálsz. Inkább a privát személyednek van szüksége arra, hogy a saját életét és korunkat társadalmi bázisról is nézd. Ha ez szükséglettedé válik, akkor majd magától eldől, hogy később a művészettörténetben is kibővülést jelent-e. Remélem, így értetted az együtt folytatott beszélgetéseket, melyek nekem szép emberi emlékeim közé tartoznak.

Az „intelligentia” kéziratot,³⁰ amíg az olvasáshoz szükséged van, magadnál tarthatod – csak nem lehet határtalan ideig ott hagynom.

Írd meg, kérlek, megírtad-e Adamsnak, hogy kiknél voltál ittléted alatt meghíva, főleg, hogy találkozta-e avval a Sirrel, akinek annak idején a Michelangelóját agnoskáltad.

Julistól is minden jót mindkettőtöknek szeretettel

Károly

14.

Fejléc: The London School of Economics and Political Science (University of London).
Houghton Street, Aldwich, London W. C. 2.

[1936.] II. 6.

Kedves Inó,

ha lehet, kérnélek, hogy kb 3 héten belül küldd vissza a kéziratot az „intelligenciáról”.
Hogy vagytok? Megvoltak már az előadásaid Gentben?

Régi szeretettel és sok üdvözlettel Rinának mindkettőnktől

Károly

(Folytatása következik.)

²⁸ Megjelent in: MANNHEIM KÁROLY LEVELEZÉSE 1911–1946. I. m. 103. o.

²⁹ Valószínűleg a PIERRE BRUEGEL L'ANCIEN-t.

³⁰ Gábor Éva jegyzete szerint Mannheim 1956-ban megjelent THE PROBLEM OF THE INTELLIGENTSIA című cikéről van szó. (Vö. MANNHEIM KÁROLY LEVELEZÉSE 1911–1946. I. m. 286. o.)